

ARAP ORTADOĞU'SUNDA DİL VE DEĞİŞME: MODERN SİYASET DİLİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Süleyman Kızıltoprak

Ami Ayalon, *Language and Change in the Arab Middle East: The Evolution of Modern Political Discourse*,

New York; Oxford Üniversitesi, 1987.

196 sayfa.

Ami Ayalon bu eserinde, özellikle siyaset bilimini ilgilendiren ve çoğunlukla 19.yüzyıldan itibaren Batıda ortaya çıkmaya başlayan kavramların, Ortadoğu Araplarına nasıl yansıdığını incelemiştir. Yazar, Osmanlı egemenliğindeki Arap Ortadoğu'sunu çalışmasına merkez almıştır. Ancak burada çoğunlukla Mısır ve bazen de Lübnan ve Suriye'deki siyaset dili üzerinde durmuştur. Hatta, kitabın içeriğinin büyük bir kısmı Mısır merkezlidir diyebiliriz. Bu noktada da Mısırlı ünlü tarihçi el-Ceberti ve Batı kültürünün Mısır'a taşınması ve tanıtılmasında önemli katkıları olan el-Tahtavi Ami Ayalon tarafından sürekli referans alınmıştır. Bunu gösteren açık bir kanıt için kitabın bibliyografya kısmına bakmak yeterlidir. Kısacası yazar, Lübnan ve Suriye'yi dikkate almakla birlikte, Mısır'a diğer ülkelerden daha fazla ağırlık vermiştir. Oysa Osmanlı egemenliğindeki Arap Ortadoğu'su daha geniştir. Buradan bir başka sonuç da çıkabilir: Mısır bilim ve kültür açısından Arap dünyasının önemli bir merkezidir. Özellikle Kahire, 19. yüzyıldan itibaren siyaset biliminde meydana gelen gelişmeleri yansıtan kavramların Batıdan Ortadoğu'ya taşınmasında önemli bir kültür başkenti olmuştur.

Yazarın Mısır, Lübnan ve Suriye üzerinde bir tercih yapmasının nedeni kolayca anlaşılabilir. Çünkü, bu ülkeler günümüzde de sadece Ortadoğu'nun değil tüm Arap dünyasının etkilendiği bilim ve kültür merkezleridir. Ancak, Ortadoğu Arab ülkeleri yalnız bu üç ülkeden müteşekkil değildir. Özellikle Irak ve Ürdün de bilimsel ve kültürel faaliyetler bakımından 19. Yüzyıldan itibaren zaman zaman öne çıkan Arap ülkeleri olmuştur. Bununla birlikte, Vahhabi

mezhebinin etkisinde farklı bir politik dile sahip olan Suudi Arabistan, yazar tarafından neredeyse hiç ele alınmamıştır.

Bu eleştiriler kitabın yetersizliğini dile getirmekten ziyade, kitabın başlığı olarak "Arab Ortadoğu'sunda Dil ve Değişme (Language and Change in the Arab Middle East)"yi seçmesinden dolayı yazara yapılan hatırlatmalardır.

Kitap Osmanlı Devleti'ni ile ilgili bir çok kavramında açıklamasını yapmaktadır. Örneğin shayh (şeyh) kelimesi ruhani liderliğe işaret eden bir anlamda kullanılmaktadır. Şeyhülislam için bkz. *shayh al-tarika, shayh al-madhab* ve *shayh al-islam* Şeyh kelimesinin kullanımı: (s.58-60) Bundan dolayı, Papa için de *shayh al-fatikan* denilmektedir. Yazar başarılı bir çalışına ile, Arap diline semantik yakınlık ve fonetik benzerlik açısından uygun gelen ve Arap yazarlar tarafından ustalıkla kullanılmış, batılı dillerdeki kavramlar üzerinde de örnekler vermektedir. Bu bakımdan *nebil*, çoğulu *nubela* (zeki ve soylu) *noblesse, nobilta* ve *nobility*, İngiliz lordları, Fransız aristokratları ve Yunan soyluları vb. için kullanılmıştır. (s. 66-68).

Bu eser, modern Ortadoğu ile ilgili çalışma yapan tarihçi, dil bilimci, edebiyatçı ve siyaset bilimciler için, modern kavramlar konusunda faydalı ve önemli bir başvuru kaynağıdır. Osmanlı Devleti ve hatta Türkiye ile ilgili birçok siyasal kavramın kökenleri ve anlamları için de bu eser değerli bilgiler içermektedir. Örneğin: *meşrutiyet, vekil, mebus, rey, vükela, meclis, a'yan* ve *eşraf* kavramları.

Altıncı bölüm, "Anayasa, Kanunlar ve Yasama" ilgili kavramlara ayrılmıştır. Burada özellikle şeriat ve devlet arasındaki ilişki üzerinde duruluyor. Ortadoğu ülkelerinde ve bazı İslam ülkelerinde devlet ve şeriat kavramları konusundaki farklı yaklaşım ve algılamalar hakkında kavramsal boyutta kısa ve öz açıklamalar dikkate değer netliktedir. Bu bölümde üzerinde durulan kavramlar: *Kanun, meşrutiyet, mutlakiyet, nizam, Nizam-ı Cedit, Tanzimat, düstur*.

Yedinci bölüm, Hükümet ve yönetim biçimleri ile ilgili kavramları konu edinmektedir. Bu bölümün girişinde kısaca İslam tarihinin ilk dönemlerine ilişkin hükümet anlayışı ile ilgili bilgi verildikten sonra, Fransız ihtilali sonrasında karşılaşılan yeni terimlerin Osmanlı devletinde kullanılışı hakkında açıklamalar yapılmaktadır. Burada verilen bilgilerden Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi adının bir parçası olan cumhuriyet kavramının Osmanlı Devleti'nden çok önce, Mısır'da Tahtavi ile birlikte 1830'lu yıllardan itibaren kullanılan ve anlamı kavranılan bir terim olduğunu öğrenmekteyiz. (Bkz. s. 102-105). Demokrasi kelimesi hakkında açıklamalar veren yazar, *republic* karşılığı olarak

cumhuriyyel cumhuriyyet kelimesinin kullanılmasına karşılık *democracy* için de farklı bir karşılık tespit edilmeyip bu kavramın da *republic* gibi algılandığını belirtmektedir. (Bkz. 105-107). Yirminci yüzyılın başına kadar, büyük ölçüde bu yanlışlığın sürdüğünü ve ancak 1930'lu yıllardan sonra *democracy* kelimesinin *dimokratiyye* olarak Arapça'ya kazandırıldığını görüyoruz. (bkz. , s. 108-109).

Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Türk aydınları da başlangıçta demokrasi ve cumhuriyet kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmışlardır. Halbuki, *Cumhuriyet* kısaca bir ülkenin soya dayalı, babadan oğula geçen bir sistemle yönetilmemesi ile ilgilidir. Bu açıdan monarşinin zıddı olarak kullanılmaktadır. Demokrasi ise yönetilenler arasında eşit siyasal hakların tesis edildiği bir sistemdir. Bir krallık, demokrasi ile yönetilebildiği gibi, bir cumhuriyet de demokrasi olmadan tek parti, tek adam ile yönetilebilir. Bunlardan birincisine örnek olarak İngiltere'yi gösterebiliriz. Bu ülke bir krallık olmasına rağmen, demokrasinin beşiği olarak nitelenmektedir. İkinci kategoriye örnek olarak, Libya, Çin ve Irak gibi ülkeleri verebiliriz. Bu ülkeler resmen bir cumhuriyet olmakla birlikte, temel siyasal hakların yasak olduğu tek adam, tek parti sisteminin hakim olduğu bir sistemle yönetilmektedir.

Sevizinci bölüm, parlamento ve parti gibi modern siyasal kavramları konu edinmiştir. Burada *divan, şura, meşveret, meclis, cemiyet, fırka, hizib* gibi kavramlar ile bunlarla ilgili tamlamalar üzerinde durulmaktadır. Batıda, siyaset biliminde ortaya çıkan yeni kavram ve kelimeler aydınlanma çağı ile artmaya başlayan ve Fransız ihtilali ile hızlanan bir sürece girmiştir. Bugün kullanılan kavramların çoğu o dönemlerden gelmektedir. Bu kavramların Ortadoğu'ya taşınmasında Arap aydınları ve yazarları önemli çabalarda bulunmuşlardır. Fakat yapılan tercümelelerde bazı hata ve yanlış algılamalar da mevcuttur. Kaçınılmaz olarak, yapılan tüm tercümele bazı eksiklikleri de beraberinde getirmektedir. Yukarıda verilen *republic* ve *democracy* kavramlarında olduğu gibi, 1800'lü yıllarda yeni Ortadoğu'ya girmeye başlayan siyasal kavramlar üzerinde bu hata ve yanlış algılamaları görmek daha fazla olası bir durumdur. Örnek olarak Tahtavi, 1800'lerin başında Avrupa'daki Protestanlar hakkında bilgi verirken onları İslam'daki Haricileri benzetiyordu. Yine aynı yıllarda Tahtavi'nin arkadaşları Protestanları Abbasiler dönemindeki Mutezile'ye benzetiyorlardı (bkz. s. 128).

1900'lü yıllardan itibaren bu yanlış algılama ve hatalı tercümele yerini doğru ve net tanımlamalara bırakmaya başlamıştır.

Bu bakımdan, 19. Yüzyıl bir kafa karışıklığını göstermektedir. 20. Yüzyıl ise kavramların tercümesinde net ve anlaşılır tanımlamaları temsil eder. Başlangıçta, Arap yazarların hata yapmasına yol açan bir çok zorluk sebep olarak sayılabilir. Ancak bunlar arasında, batıdaki gelişmeleri hızlı bir şekilde kendi toplumlarına taşıma isteğinden kaynaklanan bir aceleci tutum ve tercüme için gerekli unsurlardan sözlük gibi temel kaynaklardan yoksunluk en önde gelmektedir. Yirminci yüzyıl, yeni kavramların tercümeleri için bazı avantajlar getirdi. Bunlar içinde, okur-yazarlığın artması, basın-yayın olanaklarının çoğalması ve yayılması, batılı dilleri iyi bilen aydınların çoğalması, batılı ülkelerle yoğun siyasi ve kültürel ilişkiler önde gelen etkenler olarak gösterilebilir.

Kitapta bazı tashih hataları da bulunmaktadır. Örneğin, 17., 85., 112., sayfalarda tashih hataları bulunmaktadır. (93. Sayfa 13. Satırda kanunu esasi (qaun asasi)'nin yazılışında "n" harfi eksiktir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Sonuç olarak bu eser, Ortadoğu konusunda çalışma yapan ve bölgedeki devletlerin 19. Yüzyıldan bugüne gelene kadar geçirdikleri değişimle ilgilenen her araştırmacının okuması gereken bir kitaptır. Bu kitabın adı geçen araştırmacılara sağlayacağı en önemli faydalardan birisi de üzerinde tam bir anlaşmaya varılamamış, eksik tanımlanmış ve farklı ülkelerde farklı anlamlar taşıyan kavramların bir bütün olarak değerlendirilmeye tabi tutulmasıdır. Yukarıda belirtilen zaafı hatırd tutma gereği ile birlikte, bölgeye ilişkin, 19.ve 20. Yüzyılları içeren, tarih, siyaset bilimi, sosyoloji ve uluslar arası ilişkiler konusunda çalışma yapacaklar için de bu eser bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

DÜZELTME

Dergimizin 39. sayısında yer alan, Orhan Doğan'a ait "Orta Asya Hanlıklarının Çarlık Rusya'nın Tabiiyetine Girmeleri Hakkında Bazı Belgeler" adlı yazının başlığı "Türkistan (Orta Asya) Kazak Hanlıklarının Çarlık Rusya'nın Tabiiyetine Girmeleri Hakkında Bazı Belgeler" olarak düzeltilmiştir. Müellif ve okuyucularımızdan özür dileriz.